https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 27.01.2026

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti
Magistratura bólimi Advokatlik faoliyati magistranti
Umbetbayeva Ayzada Saylaubay qizi

NIGERIYA MODELI ASOSIDA O‘ZBEKISTONDA AKTIVLARNI QAYTARISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH: SUD HUKMISIZ MUSODARA VA UCH TOMONLAMA MONITORING TIZIMI TAHLILI

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqola Nigeriya Federativ Respublikasining Jinoiy Daromadlarni Tiklash va Boshqarish to‘g‘risidagi Qonuni (Proceeds of Crime Recovery and Management Act — PCRMA 2022) tajribasini chuqur tahlil qilib, uni O‘zbekiston Respublikasida aktivlarni qaytarish mexanizmlarini takomillashtirishga moslashtirilgan holda o‘rganadi. UNODC (2019) tahliliga ko‘ra, Nigeriyada aktivlarni boshqarish vakolatlarining turli agentliklar o‘rtasida tarqoqligi tizimning samarasizligiga olib kelgan; PCRMA 2022 ushbu muammoni bartaraf etish uchun yagona Direktorat yaratdi.

Kalit So‘zlar: Aktivlarni qaytarish, Sud Hukmisiz Musodara (NCBF), Nigeriya PCRMA 2022, UNCAC V bob, Abacha ishi, Uch tomonlama monitoring, Shaffof boshqaruv.

Nigeriya tajribasi asosida O‘zbekistonda aktivlarni qaytarish va boshqarish tizimini takomillashtirish bugungi kunda dolzarb yo‘nalishlardan biridir. Zamonaviy korrupsion jinoyatlar va transchegaraviy moliyaviy oqimlarning keskin ortishi aktivlarni qaytarishning xalqaro standartlarga mos mexanizmini yaratishni talab qilmoqda. BMTning Korrupsiyaga qarshi Konvensiyasi (UNCAC) aktivlarni qaytarishni “fundamental prinsip” sifatida belgilagan bo‘lib, davlatlar nafaqat jinoiy daromadlarni aniqlashi, balki ularni shaffof va samarali boshqarishi

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 27.01.2026

lozimligini ta'kidlaydi. Shu nuqtayi nazardan, Nigeriyada 2022-yilda qabul qilingan Proceeds of Crime (Recovery and Management) Act – PCRMA 2022, sud hukmisiz musodara (NCBF), uch tomonlama monitoring amaliyoti hamda aktivlarni boshqarishda yagona institutni yaratish borasida O'zbekiston uchun muhim ilmiy-amaliy saboqlarni taqdim etadi. Nigeriya tajribasi faoliyatida kuzatilgan "tarqoqlik", shaffoflik muammolari, Abacha mablag'larini qaytarish bo'yicha xalqaro bosimlar va islohotlar O'zbekistonning hozirgi tizimiga o'xshash bo'lganligi sababli, bu modelni o'rganish ayniqsa dolzarbdir.

Nigeriyada PCRMA 2022 qabul qilinishidan avval aktivlarni boshqarish bir-biridan mustaqil to'rtta idora tomonidan amalga oshirilgan: EFCC, ICPC, Federal Prosecutor's Office va Police Special Fraud Unit. UNODC 2019-yilgi hisobotida ushbu tizim "fragmented", ya'ni tarqoq, nazoratdan yiroq va bir xil standartlarga ega emasligi qayd etilgan. Musodara qilingan aktivlar yagona reyestrga kiritilmagani sababli mol-mulklarning yo'qolishi, eskirishi, saqlash xarajatlarining oshishi, qiymatning pasayishi kabi tizimli muammolar yuzaga kelgan. Aktivlarning bir qismi yillar davomida saqlanib, faoliyatdan chiqarilgan yoki buzilgan, ba'zan esa baholashda xatolarga yo'l qo'yilgan. UNODC bu jarayonni "institutsional parokandalik va aktivlar boshqaruvidagi samarasizlik" sifatida baholagan. Aynan shunday hol O'zbekistonda ham mavjud: aktivlarni kim, qaysi idora, qanday me'zonlar asosida saqlashi bo'yicha yagona tartib mavjud emas. Bu xalqaro tajribada eng zaif nuqta sifatida ko'riladi[1].

Mazkur tizimdagi tarqoqlikni bartaraf etish uchun Nigeriya 2022-yilda **Proceeds of Crime (Recovery and Management) Act (PCRMA 2022)**ni qabul qildi. Ushbu huquqiy islohot aktivlarni boshqarishda yagona va standartlashtirilgan tizimni yo'lga qo'yishni maqsad qildi.

[1] Review of the Implementation of the United Nations Convention against Corruption: Nigeria Final Country Report, 2019.

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 27.01.2026

PCRMA 2022ning **3–5-moddalari**ga muvofiq, har bir tegishli agentlik tarkibida **Proceeds of Crime Management Directorate** (POCMD) tashkil qilindi. Direktoratlarning vazifalari aniq belgilangan va ular barcha agentliklar uchun yagona standart sifatida amal qiladi.[2]

Direktoratga yuklatilgan asosiy vakolatlar:

- **Barcha musodara qilingan mulklarni qabul qilish:** Direktorat istalgan idora tomonidan aniqlangan aktivlarni qabul qilib, ularni bir tizimga jamlaydi.
- **Markaziy reyestrni yuritish:** Har bir aktiv markaziy statistika reyestrga kiritiladi, buning natijasida yo‘qotishlar va noto‘g‘ri ro‘yxatlar barham topadi.
- **Baholash, saqlash va realizatsiya tartiblarini standartlashtirish:** Endilikda barcha aktivlar yagona baholash metodikasi asosida baholanadi, professional saqlanadi va shaffof tarzda realizatsiya qilinadi.
- **Mulklarni tezkor realizatsiya qilish (PCRMA 2022, 13-modda):** Agar aktiv vaqt o‘tishi bilan buzilishi, qiymatini yo‘qotishi mumkin bo‘lsa, Direktorat sudga murojaat qilib, uni tez sotishi va pulni davlat hisobiga o‘tkazishi mumkin.[3]
- **Auditorlik huzuridagi monitoring:** Direktorat faoliyati ustidan mustaqil auditorlar nazorati o‘rnatilgan, bu esa xalqaro ishonchni oshiradi.

Ushbu islohot natijasida Nigeriyada aktivlarni boshqarish tizimi tartibga solindi, shaffoflik oshdi va xalqaro hamkorlar bilan aloqalar mustahkamlandi.

Nigeriya tajribasining eng muhim elementi sud hukmisiz musodara (NCBF) tizimi bo‘lib, PCRMA 2022ning 8–22-moddalarida keng yoritilgan. NCBFning ustunligi shundaki, protsess “fuqarolik ishi” sifatida ko‘riladi va bunda isbotlash

[2] Proceeds of Crime (Recovery and Management) Act, 2022 (PCRMA 2022).
[3] Proceeds of Crime (Recovery and Management) Act, 2022 (PCRMA 2022).

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 27.01.2026

standarti eng yuqori bo‘lgan “beyond reasonable doubt” emas, balki “balance of probabilities”, ya’ni ehtimollar muvozanati tamoyili qo‘llanadi. Bu jinoiy sud jarayonidan farqli ravishda ancha yengil va tezkor.

Masalan, mansabdor shaxs qochib ketgan, yashirinayotgan, chet elda bo‘lgan yoki vafot etgan bo‘lsa ham mulk davlatga o‘tkazilishi mumkin.

PCRMA 2022ning 24-moddasi aynan shunday holatlar uchun alohida tartib belgilaydi. Bundan tashqari, agar aktiv buzilishi yoki qiymatini yo‘qotishi ehtimoli mavjud bo‘lsa, 13-modda uni sud jarayoniga qadar sotib yuborib, pulini davlat hisobiga o‘tkazishni belgilaydi.[4]

NCBFning muhim tarkibiy qismi — asoslanmagan boylik (UWP – unexplained wealth provision) qoidasi. Ushbu mexanizmga ko‘ra, shaxsning rasmiy daromadlari bilan izohlab bo‘lmaydigan darajada mol-mulkka ega bo‘lsa, boylikning kelib chiqishini endi davlat emas, balki shaxsning o‘zi asoslab berishi kerak. Jahon banki va UNODCning StAR tashabbusi bu mexanizmni “korrupsiyaga qarshi kurashning eng samarali vositalaridan biri” deb ta’riflagan.[5]

Nigeriya tajribasida eng ko‘p muhokama qilingan masala — Abacha mablag‘larini qaytarish jarayonidir. Enweremadu (2013) o‘rganishida ushbu jarayon bo‘yicha uchta asosiy muammo qayd etilgan: shaffof bo‘lmagan kelishuvlar, davlat tomonidan noto‘g‘ri sarflangan mablag‘lar va xalqaro ishonchning pasayishi. Mablag‘lar dastlab qaytarilganda ular qanday loyihalarga sarflangani haqida ochiq hisobot bo‘lmagan. Audit tizimi zaif, monitoring esa deyarli yo‘q bo‘lgan.

Shveytsariya, AQSh va Buyuk Britaniya davlatlari aynan shuning uchun Nigeriyaga tegishli muzlatilgan aktivlarni qaytarishni kechiktirgan yoki rad etgan. Shu sababli Nigeriya hukumatiga xalqaro bosim kuchaygan, natijada 2017-yilda

[4] https://cislac.org/wp-content/uploads/2023/03/Asset-recovery-Study-new-1.pdf
[5] https://uncaccoalition.org/files/Asset-Recovery-Nigeria-GFAR-2019.pdf

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 27.01.2026

Shveytsariya, Nigeriya va Jahon banki o‘rtasida uch tomonlama monitoring bitimi imzolangan.[6]

Ushbu model uch bosqichdan iborat: Nigeriya hukumati mablag‘larni davlat dasturlariga sarflaydi; Shveytsariya jarayonni nazorat qiladi; Jahon banki esa mustaqil auditor sifatida har chorakda shaffoflik bo‘yicha hisobotlar tayyorlaydi. Natijada 850 mingdan ortiq fuqaro bevosita ijtimoiy yordam bilan qamrab olingan. O‘zbekistonda esa hozircha bunday tizim mavjud emas. Aktivlar qaysi loyiha uchun sarflanishi bo‘yicha mezonlar ochiq emas. Hozirgi sharoitda qaytarilgan aktivlar ustidan xalqaro monitoring yo‘qligi, ularning sarflanishi bo‘yicha hisobotlar e’lon qilinmasligi jamoatchilikning ishonchini kamaytiradi. UNCACning 9-moddasi davlatlardan jamoatchilikka ochiq statistik ma’lumot berish, shaffof xarajat nazoratini yuritish, auditni yo‘lga qo‘yishni talab qiladi. Bu talablar O‘zbekistonda to‘liq bajarilmagan.

Nigeriya tajribasidan kelib chiqib, O‘zbekiston uchun quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

sud hukmisiz musodara to‘g‘risida alohida qonun qabul qilish; aktivlarni boshqarish bo‘yicha yagona Direktorat tashkil etish; asoslanmagan boylik qoidalarini qonunchilikka kiritish;

Nigeriyaning **POCA (PCRMA 2022)** modeliga asoslanib, O‘zbekistonda **"Noqonuniy Daromadlardan Olingan Mulklarni Musodara Qilish To‘g‘risida"** alohida qonun qabul qilish.

- **Isbotlash Standartini O‘zgartirish:** Yangi qonun fuqarolik huquqiga asoslanishi kerak, bu esa sudlarda mulkning noqonuniy manbadan kelib chiqqanligini faqat **"ehtimollar muvozanati"** standartida isbotlashga imkon beradi.

[6] https://uncaccoalition.org/files/Asset-Recovery-Nigeria-GFAR-2019.pdf

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 27.01.2026

- **Asoslanmagan Boylik (UWP) Qoidasi:** NCBF qonunchiligiga **Asoslanmagan Boylik (Unexplained Wealth Provision)** qoidasini kiritish muhimdir. Bu qoida O‘zbekiston hukumati aniq bir shaxsga nisbatan uning ma’lum qilingan daromadiga nisbatan nomutanosib boylikka egaligini ko‘rsata olgan taqdirdagina, mulk egasidan uning qonuniy manbasini isbotlashni talab qiladi..

qaytarilgan aktivlar ustidan uch tomonlama monitoring tizimini joriy etish. Bu mamlakatning xalqaro ishonchini oshiradi va transchegaraviy aktivlarni qaytarish jarayonini tezlashtiradi.

Tizim Uch Subyektdan iborat bo‘ladi:

1. **O‘zbekiston Hukumati (Ijrochi):** Mablag‘larni boshqarish va loyihalarni amalga oshirish.
2. **Aktiv Qaytargan Xorijiy Davlat (Hamkor Davlat):** Moliyaviy manbaning to‘g‘ri ajratilganini kuzatish.
3. **Xalqaro Institut (Mustaqil Nazoratchi):** (Masalan, Jahon banki, BMT Taraqqiyot Dasturi) Mablag‘larning sarflanishi bo‘yicha hisobdorlikni tekshirish va tasdiqlash.

Yakun qilib aytganda, Nigeriya modeli O‘zbekiston uchun juda muhim saboqlarni taqdim etadi. PCRMA 2022 orqali tarqoq tizim yagona Direktoratga birlashtirildi, sud hukmisiz musodara samaradorligi oshdi, asoslanmagan boylikka oid qoidalar musodara jarayonini yengillashtirdi, uch tomonlama monitoring esa shaffoflik va xalqaro ishonchning muhim kafolatiga aylandi. O‘zbekiston ham shunga o‘xshash mexanizmlarni joriy qilsa, transchegaraviy aktivlarni qaytarishda sezilarli yutuqlarga erishishi mumkin.

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 27.01.2026

Foydalanilgan adabiyotlar

1. **Ahmadov Alimardon.** “Prospectives for Cooperation Between Moldova and Uzbekistan in Asset Recovery.” *Prosecutor of the Scientific and Educational Center for Combating Corruption of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan*, vol. 3, no. 10 (2025): 91–94.
2. **Enweremadu, David U.** “Nigeria's Quest to Recover Looted Assets: The Abacha Affair.” *Africa Spectrum*, vol. 48, no. 2 (2013): 51–70.
3. **Nigeria. (2022).** *Proceeds of Crime (Recovery and Management) Act, 2022 (PCRMA 2022)*. Federal Republic of Nigeria Official Gazette, No. 16.
4. **UNODC. (2019).** *Review of the Implementation of the United Nations Convention against Corruption: Nigeria Final Country Report, 2019*.
5. *Stolen Asset Recovery Initiative (StAR) Publications* (Jahon banki va UNODC).
6. *United Nations Convention Against Corruption (UNCAC).*